

ANDRZEJ OLSZEWSKI

PROCESY ZMIAN WE WZAJEMNYCH STOSUNKACH FINANSOWYCH PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH

Planowy charakter gospodarki socjalistycznej i oparcie handlu zagranicznego na zasadzie państwowego monopolu powodują, że rynek socjalistyczny w istocie swej różni się od rynku kapitalistycznego. Rynek socjalistyczny wykształcił i stale rozwija więzi ekonomiczne pomiędzy poszczególnymi państwami socjalistycznymi. Więzy te są realizowane w ramach stosunków towarowo-pieniężnych, to znaczy w sferze wzajemnej wymiany towarowej. Działanie tego rynku różni się jednak zasadniczo od mechanizmu międzynarodowego rynku kapitalistycznego. Wielkość i kierunki wymiany, jej struktura towarowa, oraz warunki wzajemnych dostaw i ceny nie kształtują się w sposób żywiołowy, będący wynikiem wolnej gry prawa popytu i podaży na rynku kapitalistycznym, ale przeciwnie, są kształtowane za pomocą międzypaństwowych umów gospodarczych i są skoordynowane z planami rozwoju ekonomicznego uczestników rynku socjalistycznego. Zasadniczą cechą jest dążenie do zsynchronizowania umów wieloletnich i rocznych z przyjętymi okresami planów gospodarczych zainteresowanych krajów socjalistycznych.

W miarę wzrostu znaczenia tego rynku uwidaczniał się ciągły proces zmian również i we wzajemnych stosunkach finansowych państw socjalistycznych. Zmieniały się stopniowo systemy regulujące obrót płatniczy, formy regulowania istniejących zobowiązań, rodzaje i warunki zaciąganych kredytów. Zmiany te nabierały cech odmiennych niż w stosunkach kapitalistycznych, wynikały one bowiem z odrębności systemu społeczno-ekonomicznego oraz prowadzonej polityki gospodarczej.

Z dużym uproszczeniem można rozwój stosunków finansowych między krajami socjalistycznymi podzielić na 2 etapy: pierwszy — obejmujący lata 1945- 1963 — w którym formowały się i doskonaliły stosunki bilateralne (dwustronne) i drugi — od 1964 roku — w którym rozpoczęła działalność Międzynarodowy Bank Współpracy Gospodarczej w Moskwie, utworzony dla przeprowadzenia rozliczeń wielostronnych za pomocą rubla transferowego.

W pierwszym etapie przemiany w strukturze gospodarczej i wzmożone potrzeby ochrony nowo powstałego przemysłu, ograniczona podaż

towarów eksportowych i sztywny popyt na określone dobra wymagały przyjęcia takiej formy wymiany handlowej, jak i takiego systemu płatniczego z zagranicą, które gwarantowały równowagę obrotów z partnerami Wspólnoty. Przyjęto więc formę rozliczeń — clearingów dwustronnych — od wielu lat stosowanych w gospodarce kapitalistycznej, z tym, że rozwiązania techniczne istniejące w praktyce światowej zostały zaadaptowane do warunków gospodarki socjalistycznej.

Głód towarowy i brak środków płatniczych przyczynił się do rozwoju określonego systemu bilateralnego stosunków handlowych i związanego z nim ściśle systemu płatniczego opartego na dwustronnym bilansowaniu, w którym jednostkę obrachunkową stanowił najpierw dolar rozrachunkowy o ustalonym przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy parytecie złota, potem rubel clearingowy o parytecie rubla radzieckiego. Do 1961 r. wartość rubla wynosiła 0,222167 gramów czystego złota, zaś po tej dacie — 0,987412 g czystego złota. Wobec zmiany parytetu rubla wewnętrznego (radzieckiego) uległ również zmianie parytet rubla clearingowego. Rubel clearingowy pełnił jednak funkcje waluty rozrachunkowej i nie mógł być swobodnie wymieniany na walutę radziecką. Tak więc rubel clearingowy posiadał swoisty charakter waluty ograniczonej zasięgiem terytorialnym.

Różnica między rublem clearingowym a rublem radzieckim miała polegać na tym, że rubel clearingowy miał być miernikiem wartości towarów i usług w obrocie zagranicznym między dwoma partnerami i reprezentować w konsekwencji siłę nabywczą wyznaczoną poziomem cen handlu zagranicznego, natomiast rubel radziecki był miernikiem wartości towarów i usług sprzedawanych w Związku Radzieckim, a poziom tych cen ustalał jego wartość nabywczą. Siła nabywczą rubla clearingowego nie mogła więc być jednoznaczna z siłą nabywczą rubla radzieckiego, a co więcej — kształtowała się różnie w rozliczeniach z różnymi partnerami handlowymi.

W pierwszym okresie rozwoju wymiany towarowej clearingi dwustronne spełniały swoją rolę techniczno-rozliczeniową, jednakże później okazały się, w nowo wytworzonych warunkach, instrumentem niedostatecznie sprzyjającym rozwojowi obrotów handlu zagranicznego. Należy zaznaczyć, że już w początkach rozwoju rozliczeń między krajami socjalistycznymi istniała możliwość dokonywania rozliczeń również w clearingu trójstronnym a nawet wielostronnym, jednak ta forma odgrywała początkowo raczej rolę pomocniczą. Rozwinęła się ona dopiero z upływem czasu.

System rozliczeń wielostronnych polegał na zgłaszaniu w każdym miesiącu sald rachunków otwartych wzajemnie przez kontrahentów do Izby Rozrachunkowej prowadzonej przy Banku dla Handlu Zagranicznego ZSRR. Izba ta kompensowała salda tych krajów i ustalała dla każdego banku jedno saldo. Działywały tutaj odpowiednie limity określają-

ce możliwość zadłużenia krajów — członków RWPG i przestrzegane było zobowiązanie pokrycia zadłużenia w okresie trzech miesięcy dostawami towarów. System ten działał do 1963 r.¹ i stosowany był w ograniczonym zakresie. U podstaw tego systemu leżało założenie, że przez wprowadzenie rozliczeń wielostronnych może nastąpić pełna kompensata rozliczeń i że wprowadzone zostanie jedno saldo danego kraju w stosunku do krajów pozostałych, podczas gdy w systemie clearingów dwustronnych każdy kraj miał dodatnie lub ujemne salda w stosunku do każdego kontrahenta.

Z biegiem czasu — na tle ustalonych powiązań między gospodarką wewnętrzną poszczególnych krajów a umownie ustalonym między krajami socjalistycznymi systemem wzajemnej wymiany i rozliczeń — wyodrębnione zostały obroty handlowe od obrotów niehandlowych.

Obroty handlowe dokonywane były w cenach zagranicznych, ustalonych w umownych jednostkach walutowych w oderwaniu od układu cen wewnętrznych i kursu waluty narodowej. Obroty niehandlowe rozliczane były według cen wewnętrznych w walucie narodowej wyłącznie na podstawie obowiązującego kursu waluty narodowej.

Wewnętrzne rozliczenia wymiany towarowej z zagranicą przyjęły tryb zróżnicowany polegający na tym, że rozliczenia między bankiem krajowym a przedsiębiorstwem handlu zagranicznego za sprzedane lub skupione środki płatnicze dokonywane były poprzez przeliczenie cen zagranicznych na walutę narodową według ustalonych kursów lub przeliczników, zaś rozliczenia między przedsiębiorstwem handlu zagranicznego a krajowym dostawcą lub odbiorcą towaru dokonywane były według cen wewnętrznych w walucie narodowej, na podstawie ustalonego kursu. Powstałe różnice między cenami zagranicznymi a cenami przeliczonymi na walutę narodowe pokrywane były z budżetu państwa.

Zawieranie umów handlowych szło ściśle w parze z problemem cen stosowanych w wymianie handlowej. Najpierw w umowach handlowych stosowane były bieżące ceny światowe. Wzrost cen światowych i konieczność odseparowania się od żywiolowych ruchów cen spowodował, że przyjęto zasadę tzw. cen stop, przyjmując za podstawowe ceny z 1950 r.² Z czasem ceny te ulegały pewnej korekcie, to znaczy dostosowano ceny we wzajemnych obrotach do przeciętnych cen światowych z roku poprzedniego³. Opierając się na umownych postanowieniach i biorąc za podstawę średnie ceny światowe z 1959 r. ustalone zostały ceny w handlu zagranicznym między krajami RWPG na lata 1960 - 1964.

¹ J. Bień, B. Kosiński, Z. Królak, *Rozliczenia Międzynarodowe*, Warszawa 1970, s. 354.

² S. Polaczek, *Integracja gospodarcza krajów socjalistycznych a handel zagraniczny Polski*, Warszawa 1971, s. 169.

³ J. Wesołowski, *Problemy walutowe integracji gospodarczej krajów RWPG*, Warszawa 1974.

Następnie, przyjmując ceny światowe z lat 1960-1964 za wyjściowe, ustalono nowe ceny w handlu zagranicznym na lata 1965 - 1970⁴. Z czasem, od ustalonych w ten sposób cen, następowały odchylenia na podstawie dwustronnych umów między poszczególnymi krajami. Tak więc ceny były bardziej elementem przetargowym przy kształtowaniu ogólnej struktury wymiany niż odbiciem popytu i podaży na towar⁵. Drugi etap formowania i doskonalenia stosunków bilateralnych między krajami socjalistycznymi datuje się od 1963 r., gdy osiem krajów członkowskich RWPG zawarło umowę o rozliczeniach wielostronnych w rublach transferowych. Uruchomienie rubla transferowego, jako międzynarodowego pieniądza socjalistycznego, szło ściśle w parze z utworzeniem Międzynarodowego Banku Współpracy Gospodarczej (MBWG) oraz później Banku Inwestycyjnego i miało za cel gwarantowanie niezależności obrotu pieniężnego na rynku socjalistycznym, rozliczanie wszystkich transakcji między krajami Wspólnoty bez korzystania z walut krajów kapitalistycznych, a tym samym uniezależnienie się i uwolnienie od konieczności gromadzenia rezerw w dewizach dla wzajemnych rozliczeń między krajami socjalistycznymi.

Rubel transferowy, jako jednostka rozrachunkowa, w ramach RWPG stanowi przeto nową formę walutową, odrębną od poszczególnych walut państw członkowskich, a mianowicie pieniądz tworzony w drodze kredytowej, kreowany przez MBWG. Mechanizm jego działania oparty jest na koordynacji poczynań ekonomicznych krajów RWPG przez działalność kredytową Międzynarodowego Banku Wspólnoty Gospodarczej i Banku Inwestycyjnego ponad systemami walutowo-pięniężnymi funkcjonującymi wewnątrz poszczególnych krajów. Wprowadzony system wielostronnych rozliczeń oparty na nowej jednostce rozliczeniowo-rozrachunkowej — rublu transferowym — eliminował od strony techniczno-rozrachunkowej niedogodność clearingów dwustronnych. Technika tego typu rozliczeń polega na tym, że w MBWG utworzone zostały rachunki bankowe poszczególnych krajów, na których dokonywane są obciążenia i uznania na podstawie codziennych informacji o wpływach na ich rzecz i wypłat w ich ciężar. Biorące udział w rozliczeniach banki przekazują sobie bezpośrednio dokumenty towarowe i płatnicze. Powstał więc automatyzm pokrycia należności realizowany poprzez nowe formy zapłaty, automatyzm wynikający z faktu, że w toku doskonalenia się stosunków bilateralnych między krajami socjalistycznymi wykształcone zostały ujednocnione formy płatności za towary i usługi oraz zunifikowane zostały instrumenty handlowo-techniczne. Do nich należą: regulowanie należności i zobowiązań w postaci natychmiastowej zapłaty oraz przyjęcie przez kraje członkowskie RWPG tzw. Ogólnych Warunków Dostaw To-

⁴ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 150.

⁵ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 7.

warów (OWD), które stanowią jedyny w swoim rodzaju zbiór zasad handlu międzynarodowego, przyjętych tylko na rynku socjalistycznym. OWD, określając zasady stosunków między importerem i eksporterem, wynikających z umowy kupna-sprzedaży, eliminują konieczność ustalenia w oddzielnych kontraktach reguł umownych i w ten sposób zasadniczo ułatwiają pracę przedsiębiorstw handlu zagranicznego. Przy ujednoczeniu zasad handlu między krajami RWPG, OWD stają się płaszczyzną dla równoprawnych warunków obrotu, niezależnie od wewnętrznego ustawodawstwa członków RWPG. Znaczenie OWD polega również i na tym, że ich postanowienia obowiązują w obrocie między przedsiębiorstwami niezależnie od tego, czy odpowiednie powołanie się na OWD istnieje w kontrakcie. Jest to fakt bezprecedensowy w praktyce międzynarodowej. Ogólne Warunki Dostaw regulują zawieranie kontraktów, sprawy transportowe, kontrolę jakości i ilości towarów, opakowania i oznakowania towarów, dokumentację techniczną, zagadnienia gwarancji i inne.

Zasadą wielostronnego rozliczania należności i zobowiązań między krajami RWPG jest, że całość obrotów jest wyrównana, tj. suma sald ujemnych równa się sumie sald dodatnich. Gdy ma miejsce niezrównoważenie sald, wynikające z faktu, że partnerzy nie wykonują swoich zobowiązań towarowych, wyrównanie następuje drogą udzielenia kredytu przez MBWG. W ten sposób płynność w rozliczeniach międzynarodowych sektora krajów socjalistycznych zapewniona została przez system udzielanych przez MBWG kredytów.

Mechanizm rozliczeń jest więc bardzo prosty i sprawny technicznie. Wszystkie rozliczenia związane z całym obrotem towarowym każdego kraju, a więc należności zarówno za towary, jak i za usługi związane z obrotem towarowym stanowią przedmiot rozliczeń wielostronnych. Włącza się do nich również spłaty kredytów oraz, po zakończeniu każdego roku, saldo obrotów nietowarowych, które rozlicza się w ciągu roku na odrębnym rachunku. Dzięki kumulowaniu wszystkich wpływów i wypłat, w stosunkach z pozostałymi krajami RWPG, na jednym rachunku — zapewniona została pełna wielostronność rozliczeń w kręgu krajów RWPG. Nadwyżki i deficyty w obrotach z poszczególnymi krajami zostają automatycznie skompensowane.

Nadwyżka wpływów np. za eksport z jednego kraju do drugiego może zostać użyta na pokrycie deficytu trzeciego kraju. Saldo rachunku każdego kraju w MBWG wykazuje więc stan jego rozliczeń z wszystkimi pozostałymi krajami RWPG łącznie i stanowi należność od Banku lub zadłużenie w Banku, a nie w poszczególnych krajach.

W tej sytuacji bilateralne obroty płatnicze między parami krajów mogą nie być zrównoważone i mogą wykazywać nadwyżki lub deficyty, chodzi tylko o to, aby całość obrotów każdego kraju z wszystkimi pozostałymi łącznie była zrównoważona.

MBWG stworzył techniczne przesłanki do bilansowania obrotów płatniczych krajów RWPG na bazie stosunków wielostronnych. Takie były i są założenia faktycznego funkcjonowania rozliczeń między krajami socjalistycznymi.

Poddając ocenie aktualny stan rzeczy, należy stwierdzić, że nowy system rozliczeń nie wprowadził jednak w praktyce istotnej zmiany w systemie bilansowania obrotów. Równoważenie obrotów dokonywane jest nadal na podstawie dwustronnych umów handlowych określających ilość, rodzaj i wartość wymienianych towarów. Istnieje tutaj sprzeczność pomiędzy właściwym sprawnym systemem rozliczeń wielostronnych a systemem dwustronnego bilansowania wymiany. Sprzeczność ta polega na tym, że od strony formalnoprawnej istnieje zbilansowanie obrotów na rachunku w MBWG, w rzeczywistości jednak w stosunku do jednych krajów umowy wykonywane są z nadwyżką, w stosunku zaś do innych istnieje deficyt. Taka wielostronność rozliczeń zaciemnia obraz stanu równowagi i zmusza do prowadzenia dodatkowej kontroli wykonania dwustronnych zobowiązań umownych z tytułu wymiany towarów⁶.

Należy tu podkreślić, że czynnikiem ograniczającym spełnianie przez rubel transferowy właściwej funkcji jest kontyngentowanie towarów w obrotach między partnerami RWPG. Stworzenie warunków techniczno-rachunkowych dla wielostronności rozliczeń nie uwolniło bowiem obrotów handlowych krajów RWPG od systemu dwustronnego bilansowania. Skomplikowany problem skuteczności działania rozliczeń wielostronnych — jeżeli mechanizm uwielostronnienia stosunków finansowych w sferze obrotu płatniczego między krajami RWPG ma być w pełni wykorzystany — wymaga poszukiwania nowych dróg rozwiązań systemu pieniądza w krajach socjalistycznych i pogodzenia postulatów gospodarki planowej z wymaganiami obrotu międzynarodowego w zakresie rozliczeń.

Dotychczasowe przyjęte rozwiązania rozliczeń walutowych krajów socjalistycznych nie mogą być zadowalające na obecnym etapie, gdy warunki w handlu zagranicznym są zmienne, gospodarka światowa jest w stałym ruchu, gdy podaż towarów i usług oraz popyt ulegają stałym wahaniom, a wraz z nimi ulegają ciągłym zmianom ceny światowe. Zachodzi więc konieczność podążania za potrzebami życia, godzenia założeń teoretycznych z praktycznymi potrzebami obrotów handlowych. Handel zagraniczny w warunkach gospodarki socjalistycznej jest w wielu przypadkach odmienny od tego, który ma długą tradycję w świecie kapitalistycznym. Jest on odmienny pod względem form organizacyjnych, spo-

⁶ A. Marszałek, *Międzynarodowy pieniądz socjalistyczny i jego funkcje*, Finanse 1976 (kwiecień), s. 32; J. Wesołowski, *Równowaga i wyrównanie bilansu dewizowego*, Warszawa 1970, s. 59 - 60.

sobów finansowania a zwłaszcza pod względem roli, jaką ma spełniać w obecnych warunkach politycznych, izolujących poszczególne bloki gospodarcze w świecie pełnym zagrożeń, ograniczeń, restrykcji i trudności. Tymczasem — jakkolwiek przy pomocy rubla transferowego opanowano sprawne funkcjonowanie obrotu płatniczego, a MBWG dobrze spełnia funkcję izby rozrachunkowej krajów RWPG, to jednak głównym czynnikiem trudności występujących w obrotach między państwami socjalistycznymi jest fakt, że w zamiarze planowego zbilansowania swych obrotów z zagranicą każde państwo socjalistyczne, realizując ustalone kontyngenty, dąży, jak już wspomniano poprzednio, do zbilansowania obrotów zagranicznych dwustronnie i wiąże bezpośrednio eksport i import kontraktowanych towarów. Ta właśnie bilateralność zmniejsza możliwości wykorzystania rubla transferowego, jego elastyczności rozliczeniowej i powoduje, że rubel transferowy nie spełnia w rzeczywistości założonej przy jego ustalaniu funkcji środka zapłaty ani miary wartości w obrotach międzynarodowych.

Obecna bilateralna forma wymiany zmusza do zachowania równości świadczeń obu stron, co nazywamy równowagą bilansów bieżących. W rzeczywistości jednak nie ma takich dwóch krajów, które uzupełniałyby się na tyle wzajemnie, aby jeden z nich mógł i chciał sprzedać towary w ilości, jakości i cenie, jakie drugi pragnąłby nabyć. Zjawiska gospodarcze nie zezwalają na odizolowanie przez dłuższy okres gospodarki wewnętrznej krajów od ogólnego wpływu „terms of trade” za wszelką cenę. Przewyciężenie tej bariery handlu zagranicznego zmusza do spełnienia dwóch warunków. Pierwszy z nich wymaga stworzenia możliwości adekwatnego przeliczenia wartości wyrażonej w jednym pieniądzu na wartość wyrażoną w drugim pieniądzu, tj. wymaga istnienia realnego kursu. Drugi warunek to ten, że pieniądz krajowy powinien spełniać rolę narzędzia zapłaty nie tylko w kraju, ale i poza jego granicami. Warunki te są ze sobą ściśle związane i od siebie zależne. Chodzi bowiem o istnienie pieniądza, który pełniłby funkcję miernika wartości i narzędzia zapłaty. Jak zatem w rzeczywistości ma się sprawa z wspólną walutą krajów socjalistycznych? Czy rubel transferowy spełnia obie te funkcje? Rubel transferowy jest produktem systemu walutowego krajów RWPG i przyjętej zasady niewymienialności walut narodowych. Wiąże on wymianę handlową, w której na krótki czas pojawia się w formie kreowanej wyłącznie na rachunkach clearingowych dla potrzeb rozliczeń tej wymiany, jednostki rozrachunkowej w ściśle zamkniętym kręgu państw, bez możliwości wystąpienia poza ramami rozliczeń clearingowych. Kreacja rubla transferowego nie zależy przeto od MBWG, ale od uczestników wymiany. Rubel transferowy — jak to słusznie podkreślają J. Wesołowski, Z. Fedorowicz i J. Rutkowski, jest umowną jednostką rozliczeniową z przeważającymi elementami bilateralizmu. Przy czym naukowcy ci również kategorycznie odmawiają rublowi transfe-

rowemu przyznania miana nowego typu waluty międzynarodowej⁷, aczkolwiek inni naukowcy są skłonni określać rubel transferowy, jako walutę międzynarodową nowego typu. Niezależnie od poglądów różnych autorów przyjąć należy, że jest to umowna międzynarodowa jednostka pieniężna, kreowana przez krąg państw socjalistycznych członków RWPG, stąd też można przyjąć, że jest to pieniądz międzynarodowy sensu stricto, uznany wyłącznie przez te państwa jako ich własna wspólna jednostka obrachunkowa. Jeżeli zatem rublowi transferowemu można przypisać atrybuty *sui generis* pieniądza, pozostaje do rozważenia, czy i w jakim zakresie spełnia on klasyczne funkcje pieniądza, jako miernika wartości, środka płatniczego i środka akumulacji. Różne istnieją w tym zakresie poglądy. Niektórzy autorzy jak np. A. Rotleider twierdzą, że praktyka rubla transferowego „w sposób naoczny pokazała i udowodniła pełnienie przez niego funkcji miary wartości przy ustalaniu cen w handlu zagranicznym, środka płatniczego przy obsłudze wszystkich wzajemnych rozliczeń między krajami RWPG [.. .], środka akumulacji w drodze koncentrowania swobodnych rubli transferowych na rachunkach bieżących i wkładach”⁸.

W podobny sposób interpretują funkcję rubla transferowego, jako środka płatniczego inni autorzy jak: N. Szein, W. Karpisz czy K. Łarionow. Całkowicie odmiennie podchodzą do tego zagadnienia inni teoretycy i praktycy: J. Rutkowski, St. Rączkowski, H. Kisiel. Twierdzą oni, że rubel transferowy nie posiada wcale lub posiada tylko częściowo zdolność pełnienia roli waluty międzynarodowej „... ogranicza się jego role do biernego przyjmowania cen z rynku światowego, wyrażonych w walutach wymiennalnych, rubel nie ma zdolności zwalniania z zobowiązań, nie jest samodzielnie środkiem cyrkulacji i środkiem płatniczym, nie nadaje się także do normalnego utrzymywania w nim rezerw”⁹.

St. Rączkowski uważa, że „Rubel transferowy nie spełnia podstawowego warunku prawidłowego funkcjonowania pieniądza międzynarodowego, ponieważ nie reprezentuje powszechnej siły nabywczej możliwej do wykorzystania w każdym czasie i w dowolnym kraju. Jest on tylko technicznym narzędziem rozliczeń, formalnie wielostronnych, w praktyce jednak jednostronnych [...], ma on ograniczoną siłę nabywczą nawet w kraju państw RWPG, gdyż faktycznie można za niego nabyć tylko towary uzgodnione na każdy rok, w dwustronnych umowach handlowych. W ogóle nie można go używać na zakupy i płatności w innych krajach poza RWPG. Nie jest on wymiennalny ani na złoto, ani na inne waluty. W tej sytuacji nie gromadzi się w nim rezerw walutowych, gdyż

⁷ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 150.

⁸ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 164 -167.

⁹ Wg *Banki międzynarodowe państw RWPG*, Łódź 1974.

oznaczałoby to zwykłe zamrożenie środków dewizowych"¹⁰. Należy przede wszystkim w konsekwencji dojść do wniosku, że rubel transferowy nie jest pieniądzem międzynarodowym sensu largo i że sytuuje się raczej w sferze pozawalutowych jednostek rozliczeniowych.

Przy omawianiu funkcji miernika wartości rubla transferowego nie sposób nie mówić o cenach. Rubel transferowy nie wykonuje w pełni funkcji miernika wartości, ponieważ ceny towarów w krajach RWPG nie wyrażają czasu społecznie niezbędnego zawartego w towarach stanowiących wolumen wymiany między krajami RWPG. Są to ceny przyjęte z rynków kapitalistycznych. Istnieje tu jednak poważne odchylenie tych cen od cen światowych, przy czym istnieje również oderwanie cen wewnętrznych od światowych. Struktura cen w krajach RWPG jest często nierealna, wynikająca z niewłaściwych kursów walutowych utrudniających sporządzenie rachunku ekonomicznego. Poza tym ceny kontraktowe dla tego samego towaru w umowach bilateralnych między poszczególnymi krajami są zróżnicowane, a rubel transferowy nie stanowi ekwiwalentu przyjętego w transakcjach handlowych, jak ma to w rzeczywistości miejsce w przypadku np. dolara, marki niemieckiej lub innych walut wymiennalnych. Rozbieżność cen na te same towary, w zależności od dwustronnych umów, stwarza niejednorodność miary wartości. Spowodowana ona jest tym, że wartość rubla transferowego dla poszczególnych krajów RWPG wynika ze stosowania wprawdzie uzgodnionego, ale czy ekonomicznie uzasadnionego przelicznika lub kursu rubla transferowego w walucie narodowej. Przelicznik ten porównywany z kursami dla walut wymiennalnych krajów kapitalistycznych często nie pokrywa się z relacjami parytetowymi tych walut lub kursami płynnymi notowanymi na rynkach pieniężnych. Przyjmowanie w ten sposób różnej wartości rubla transferowego, poprzez stosowanie uzgodnionych kursów lub współczynników walut narodowych do rubla transferowego, powoduje reperkusje w rozwoju rozliczeń wielostronnych, a ceny kontraktowe mogą niekiedy drastycznie odbiegać od podstawowej bazy. Do tego należy jeszcze dodać, że zawyżenie lub zaniżenie cen w handlu zagranicznym krajów RWPG czy rozbieżności w cenach na te same towary mogą wynikać również z tego, kiedy, w jakim czasie i na jaki okres ceny te są ustalone, jakie istnieje tempo zmian cen światowych w tych okresach.

Różne są zdania ekonomistów czy rubel transferowy, jako jednostka obrachunkowa spełnia funkcję miernika wartości pieniądza. Wydaje się prawidłowe rozumowanie tych, którzy twierdzą, że rubel transferowy jest tylko przelicznikiem cen, (które ustaliły się na rynku światowym w walutach wymiennalnych"¹¹. „Rubel transferowy nie występuje aktyw-

¹⁰ S. Rączkowski, *Pieniądz międzynarodowy krajów socjalistycznych — zasady funkcjonowania*, w: *Integracja ekonomiczna krajów socjalistycznych*, Warszawa 1970.

¹¹ J. Rutkowski, *Koncepcjo unii walutowej krajów socjalistycznych*, Sprawy Międzynarodowe 1973, nr 12.

nie w procesie kształtowania się cen międzynarodowych"¹². „Dla waluty międzynarodowej oderwanej od systemów monetarnych funkcja miernika wartości nie ma znaczenia"¹³. Podobnie, jak przy rozważaniach dotyczących rubla transferowego, jako miernika wartości, podzielone są opinie na temat jego roli jako środka płatniczego i środka akumulacji.

Gdyby przyjąć założenie, że funkcja pieniądza, jako środka płatniczego zależna jest od zdolności waluty do przekształcania się w towar, to w zasadzie rubel transferowy zabezpiecza ekwiwalentność wymiany. Przyjmując jednak rozumowanie Z. Fedorowicza, że „aby pieniądz był środkiem płatniczym musi być instrumentem regulowania zobowiązań [. . .] może to mieć miejsce w warunkach swobody wymiany na wszystkie towary i usługi znajdujące się na rynku. Skoro takie warunki nie istnieją, nie może prawidłowo wypełniać funkcji środka płatniczego i środka akumulacji"¹⁴, należałoby wyciągnąć wniosek, że rubel transferowy pozostanie tak długo tylko jednostką ewidencyjno-rachunkową, jak długo istnieć będzie zasadnicza przeszkoda, tj. przyjęte między krajami RWPG metody organizacji wymiany towarów polegające na dwustronnym uzgadnianiu i bilansowaniu dostaw towarów i usług, jak długo wymiana towarowa będzie miała charakter dwustronny, a rezerwy w rublach transferowych, zapisane na rachunkach MBWG, nie będą mogły być wykorzystane dowolnie na zakupy za granicą. Słusznie przeprowadza rozważania w tej sprawie J. Wesołowski, gdy przedstawia problem funkcji środka płatniczego od strony mikro i makroekonomicznej¹⁵. Otóż w zasadzie przedsiębiorstwo importujące towar, przez dokonanie wpłaty do banku swego kraju równowartości w walucie narodowej kwoty rubli transferowych, jest zwolnione od zobowiązań. Bank kraju importera zostaje obciążony na swoim rachunku w MBWG na podstawie żądania zapłaty przez bank kraju eksportera, który przesyła dokumenty bezpośrednio do banku kraju importera. W ten sposób wygasają pretensje wzajemne między obu przedsiębiorstwami. Można by zatem przyjąć, że rubel transferowy jest środkiem płatniczym między eksporterem a importerem, ale rubel transferowy nie jest dopuszczany do obiegu wewnętrznego w krajach RWPG, a występuje tylko w rozliczeniach międzynarodowych, zaś rozliczenie zostało dokonane w walutach narodowych, które są walutami wewnętrznymi. Zwolnienie zatem ze zobowiązań nastąpiło za pośrednictwem rubla transferowego, ale poprzez waluty narodowe.

Inaczej przedstawia się sprawa z punktu widzenia makroekonomicznego. Tutaj w stosunkach międzynarodowych zapłata z tytułu przekazu jednostek wykonujących techniczną stronę wymiany, a więc zwolnienie

¹² Z. Fedorowicz, *Problemy wspólnej waluty krajów socjalistycznych*, Materiały Konferencji Naukowej, Warszawa, grudzień 1973.

¹³ Z. Fedorowicz, *Problemy wspólnej waluty*.

¹⁴ Z. Fedorowicz, *Problemy wspólnej waluty*.

¹⁵ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 187.

ze zobowiązań, może, ale nie musi nastąpić. Zależy to od tego, czy dany kraj posiada należności na rachunku MBWG, które można odnieść do kraju partnera danej transakcji. Nie będzie mogło to nastąpić, gdy kraj posiada należności na rachunku w MBWG, ale nie pochodzące od kraju partnera omawianej transakcji. Chociaż formalnie następuje zwolnienie ze zobowiązań i w stosunkach międzynarodowych, to jednak pozostaje roszczenie wynikające z postanowień umowy handlowej międzypaństwowej w trybie dwustronnym. W ujęciu makroekonomicznym nie może nastąpić oderwanie rubla transferowego od towaru i jego niezależnego obrotu. Chociaż może nastąpić chwilowe przerwanie zamiany: towar — rubel transferowy — towar, to jednak zawsze występujące zależności i zobowiązania w tej walucie muszą znaleźć swój wyraz w towarze dla umorzenia zobowiązań¹⁶. Przyjmowanie przez kraje RWPG zapłaty w rublach transferowych musi być poparte równoważnymi dostawami towarów. Zatem w rozliczeniach między krajami RWPG nie chodzi o uzyskanie rubli transferowych, bo nie są one przecież powszechnymi środkami płatniczymi, ale chodzi o uzyskanie konkretnych towarów w wymianie handlowej. Tak więc każdy kraj chce odpowiadać za swoje zobowiązania w stosunku do drugiego kraju, chce dla zbilansowania wymiany dostarczyć towary ustalone w listach kontyngentowych z konkretnymi krajami i nie ma zainteresowania w wielostronności stosunków. To zaś powoduje odpowiednie skutki dla integracji i intensyfikacji stosunków handlowych między państwami RWPG, jak i stwarza określone skutki dla rubla transferowego, nadając mu charakter jednostki obrachunkowej i pozbawiając go w części funkcji środka płatniczego. Posiadane zaś przez kraje RWPG środki w rublach transferowych na rachunkach w MBWG, ponieważ nie mogą być wykorzystane na dowolny zakup towarów w różnych krajach, nie mają charakteru rezerw ogólnej siły nabywczej i nie stanowią środka akumulacji. Są raczej należnością, kredytem w stosunku do kraju, który nie pokrył swych zobowiązań w towarach. W świetle przeprowadzonych rozważań można wyprowadzić ogólny wniosek, że rubel transferowy pozostanie prawdopodobnie tak długo jednostką ewidencyjno-rachunkową, jak długo wymiana towarowa będzie miała charakter dwustronny, a rozliczenia — zamierzony charakter wielostronny. Poszukujemy więc nowych rozwiązań, które zmuszają nas do podążania za potrzebami życia.

Dotychczasowe rozważania dotyczące systemu walutowego krajów RWPG mają obecnie szczególne znaczenie w warunkach, kiedy w krajach zachodnich istnieją tendencje izolowania krajów socjalistycznych w dziedzinie handlu międzynarodowego. W nowych obecnie warunkach powstała potrzeba skoncentrowania wszelkich wysiłków nad wykształceniem lepszego niż dotychczas wspólnego systemu walutowego, który

¹⁶ J. Wesołowski, *Problemy walutowe*, s. 187-188.

pod wpływem rozwijającej się współpracy w łonie RWPG udoskonaliłby zasadę wielostronnych rozliczeń. System pieniądza wewnętrznego w krajach socjalistycznych ogranicza wielkość obrotów z zagranicą. Niedomagania obecnego systemu walutowego są odczuwalne. Dzisiaj, gdy obroty między krajami socjalistycznymi powinny wzrastać, powstają nowe problemy wymagające rozwiązania. Różne mogą być rozwiązania problematyki walutowej krajów socjalistycznych. Niektórzy ekonomiści twierdzą, że należy przyjąć zasadę, że jeden i ten sam pieniądz powinien pełnić funkcję pieniądza wewnętrznego i zewnętrznego. Powinien to być pieniądz wymienialny, oparty na parytecie złota, pieniądz, który powinien mieć kurs jednolity, oscylujący w określonych granicach w stosunku do nowo ustalonego parytetu. Parytet może ulegać zmianom w miarę potrzeby, zaś jego wysokość należy ustalać w drodze empirycznej. Pieniądz taki wymagałby niewielkich rezerw dewizowych i rezerw złota. Poza tym należałoby utworzyć Międzynarodowy Fundusz Walutowy krajów socjalistycznych. Takie są postulaty najdalej idące, obecnie szczególnie trudne do zrealizowania, ale stanowiące logiczne podstawy problematyki walutowej krajów socjalistycznych. Dzisiaj chodzi nam o to, żeby wypracować metody, za pomocą których można byłoby stworzyć warunki umożliwiające krajom socjalistycznym realizację zadań wytyczonych przez nie samodzielnie, niezależnie od obcych wpływów, w ustalonych pianach rozwoju gospodarczego. Chodzi o uzyskanie wszystkich możliwych korzyści z międzynarodowego podziału pracy przez realizację multilateralnych rozliczeń wymiany międzynarodowej.

Na obecnym etapie rozwoju stosunków ekonomicznych między krajami socjalistycznymi, w systemie wymiany handlowej z zagranicą, trzeba, oceniając realnie te stosunki, pogodzić się w pierwszym etapie z udoskonaleniem istniejącej waluty kolektywnej, jako swego rodzaju waluty o charakterze międzynarodowym i myśleć o opracowaniu w przyszłości profilu — programu działania, zmierzającego do ustalenia wymienialnej waluty krajów RWPG, względnie waluty o częściowo ograniczonej wymienialności.

Kompleksowy program rozwoju socjalistycznej integracji gospodarczej krajów RWPG wymaga od stosunków finansowo-walutowych rozwiązywania zadań poprzez wielostronne zbilansowanie obrotów towarowych przy pomocy wspólnej waluty, jej cech transferowości oraz wzajemnej wymienialności walut narodowych poszczególnych krajów członkowskich i waluty wspólnej. Dla regulowania wymiany towarowej potrzebne są środki ekonomiczne, które mogą zapewnić międzynarodowej wymianie towarowej wielostronne zbilansowanie i zainteresowanie w takiej wymianie poszczególnych krajów do uczestniczenia w niej. Rozwiązanie tego problemu może mieć miejsce przez opracowanie planów międzynarodowej wymiany towarowej i umów handlu zagranicznego przy przyjęciu zasady planowanej wielostronności oraz przez zwiększenie roli

pieniądza, tak aby pieniądz i zainteresowanie nim miały większe znaczenie. Zagadnieniu temu wiele uwag poświęcają ekonomiści węgierscy. Rozumieją oni planowaną wielostronność w postaci wprowadzenia zmian w zbilansowaniu umów. Zamiast dwustronnego zbilansowania postulują oni stosowanie umów dwu lub trójstronnych, w których saldo dwustronne — nadwyżka eksportu lub importu — bilansuje się z saldem ujemnym w innych relacjach dwustronnych. Braki występujące w równowadze, wynikające z relacji dwustronnych wymagają zrównoważenia wielostronnego poprzez umowy międzypaństwowe. Plany narodowe powinny przewidzieć możliwość przegrupowania wymiany towarowej między krajami tak, aby nadwyżki importowe jednych krajów członkowskich pokryć nadwyżką eksportową innych krajów. Roczne lub pięcioletnie umowy handlu zagranicznego ustalone byłyby między kilkoma krajami z założeniem wielostronnego zbilansowania. Autor tych rozważań I. Vince w artykule *Zagadnienia związane z istotą wielostronności, transferem i wymiennalnością oraz warunki ich realizacji w RWPG*¹⁷ przedstawia przeszkody, jakie napotykać może realizacja planowanej wielostronności. Przyznaje, że nawet przy zastosowaniu planowanej wielostronności i przyjęciu jej jako systemu obowiązującego, mogą wystąpić trudności w realizacji tego systemu. Wynika to z faktu, że rola pieniądza pozostanie również w nowym systemie częściowo pasywna i będzie w dalszym ciągu ograniczała się do rejestracji. Rachunek bieżący upoważnionych banków poszczególnych krajów w MBWG wykazywać będzie zbilansowanie, ale rachunki analityczne, rejestrujące dwustronne obroty towarowe wykazywać będą brak równowagi na koniec roku. Stąd dla zbilansowania pozycji na rachunkach analitycznych należałoby wprowadzić w procesie międzynarodowych rozliczeń walutowych wzajemne kompensowanie należności i zobowiązań. Nie jest to sprawa prosta, wymaga stosowania wysokiego stopnia planowości i świadomości wszystkich uczestników rozliczeń. Stąd szczególnego znaczenia nabiera, w metodzie wielostronnego zbilansowania międzynarodowej wymiany towarowej, rola pieniądza. Pieniądz występujący w międzynarodowej wymianie towarowej musi wykonywać funkcję powszechnego środka płatniczego. Oznaczać to będzie w praktyce, że za ten pieniądz można będzie kupować towary w kraju, w którym podaż i warunki cenowe dla kupującego są najkorzystniejsze. Pieniądz w relacji międzynarodowej wymiany towarowej musi spełniać aktywną rolę, jako ogólnie równowartościowy powszechny środek płatniczy. Jeżeli w przyszłości w stosunkach gospodarczych między krajami członkowskimi RWPG pieniądz będzie odgrywał większą rolę, stanie się ogólnie równowartościowym i powszechnym

¹⁷ I. Vince, *A többoldalúlag az átutolthatóság és az atvalthatóság tartalmi kérdései és megvalósításuk feltételei a KGST — ben Közgazdasági, Szemle 1978, nr 1, s. 51-68.*

środkiem płatniczym, a realizacja możliwości transferu w wymianie międzynarodowej stanie się możliwa i celowa. Zmieniona rola pieniądza tj. przyznanie rublowi transferowemu właściwej roli pieniądza międzynarodowego, oznaczałaby, że pieniądz sam w sobie, nie związany relacją dwustronną, jest ogólnie równowartościowym i powszechnym środkiem płatniczym. Będzie to taki pieniądz, za który posiadacz może kupować w którymkolwiek z krajów członkowskich RWPG — planowe kontyngenty pozostają tylko w zakresie najważniejszych towarów gospodarki narodowej — i w ten sposób kraje członkowskie RWPG oraz ich przedsiębiorstwa będą zainteresowane gospodarczo w sprzedaży towarów za ten pieniądz. Przepuszczalnie stanie się również regułą oddziaływanie popytu i podaży na kształtowanie cen w handlu zagranicznym. Wymiana towarowa odbywałaby się na zasadzie towar-pieniądz, pieniądz-towar. Zaprzestano by wymieniać towar za towar, a obrót pieniężny byłby aktywnym zjawiskiem wymiany towarowej. Jeżeli podaż tego pieniądza będzie wystarczająca, wtedy nie będzie wymagane szczegółowe zaplanowanie, w pełnym zakresie, wymiany towarowej.

Zamiast szczegółowego zaplanowania, w pełnym zakresie, wymiany towarowej między poszczególnymi krajami socjalistycznymi, pierwszeństwo w planowaniu międzynarodowym wymiany towarowej będą miały wskaźniki wartości pieniądza, suma wartości eksportu i importu, bilans płatniczy itp. Aby do tego doprowadzić, trzeba usunąć dotychczasowe przyczyny hamujące rozwój wymiany handlowej między krajami socjalistycznymi, trzeba dokonać analizy tła obecnej sytuacji wzajemnych rozliczeń krajów członków RWPG. Pozostaje pytanie, w czym tkwią przyczyny, że kraje RWPG nie stosują wielostronności w rozliczeniach. Przyczyny są różne, a wśród nich w szczególności fakt, że gospodarki narodowe krajów członkowskich RWPG, na skutek współpracy dwustronnej w ciągu kilkudziesięciu lat, stały się dwustronnie zharmonizowane, utrwalił się stały zestaw towarów, uczestniczących w wymianie dwustronnej, nie zmienia się właściwie ich wybór naturalny, czasem tylko ilość dostaw. Nie znaleziono również takiego asortymentu i ilości towarów, na które jeszcze znalazłyby się moce produkcyjne w niektórych krajach. Obecnie kontakty dwustronne nie mają odpowiedniego asortymentu wyównawczego, nie ma potrzeby jego poszukiwania, ponieważ łatwiej i lepiej można sprzedać towar za waluty wymienialne. Realizacja planowanej wielostronności jest do tego stopnia skomplikowana, że kraje nie mogą się na nią zdecydować.

Dokonajmy próby ustalenia, jakie istnieją możliwości zwiększenia roli pieniądza. Jakie warunki należy stworzyć w poszczególnych gospodarstwach narodowych, w ich systemie zarządzania oraz w regulacji (metody środki) międzynarodowej współpracy krajów członkowskich RWPG?

Ze strony gospodarki narodowej poszczególnych krajów potrzebne są określone warunki:

— przedsiębiorstwa produkcyjne i handlowe powinny mieć możliwość podejmowania samodzielnej decyzji odnośnie do wielkości produkcji, dotyczącej możliwie szerokiego asortymentu towarów, na podstawie istniejących zdolności produkcyjnych, odnośnie do zbytu produktów (wybór kontrahenta), na podstawie kontraktów handlowych, mając za kontrahentów przedsiębiorstwa produkcyjne i handlowe innych krajów członkowskich RWPG. Do tego potrzebne jest, aby przedsiębiorstwa nie otrzymywały zadań o charakterze dyrektywnym, dotyczących produkcji i handlu oraz szerokiego asortymentu towarów;

— potrzebne są również pewne rezerwy towarów, materiałów i zdolności produkcyjnych w tym celu, aby zaspokoić potrzeby kontrahentów z innych krajów członkowskich RWPG. Jeśli podaż towarów jest skromna, tym bardziej jeśli jest brak towarów, to wprowadzenie takich metod w handlu napotyka naturalne trudności i w kraju i w relacjach międzynarodowych;

— potrzebny jest skuteczny system zainteresowania przedsiębiorstwa w zyskach, tak aby przedsiębiorstwo było zainteresowane w zwiększeniu produkcji, w zdobyciu nadwyżek produkcyjnych i mając takie bodźce szukało nowych możliwości zbytu;

— trzeba ustalić takie metody regulacji międzynarodowej, aby możliwe było zawarcie transakcji między przedsiębiorstwami produkcyjnymi i handlu zagranicznego odnośnie do szerokiego asortymentu towarów, bez stosowania zasady, aby asortyment lub wielkość obrotu towarowego były określone umowami międzypaństwowymi lub innymi obowiązującymi przepisami. Takie stanowisko zajmuje ekonomista węgierski I. Vince w swoich publikacjach¹⁸. Jest ono słuszne i prawidłowe.

Regulacja narodowa i międzynarodowa powinna umożliwić, aby przedsiębiorstwa krajów członkowskich RWPG miały do dyspozycji pieniądze dla zawierania transakcji w innych krajach członkowskich, albo przez wymianę własnego pieniądza na ruble transferowe lub na walutę innego kraju członkowskiego.

Osiągalnym wydaje się, aby przedsiębiorstwa w zamian za własny pieniądź mogły otrzymywać walutę kraju, w którym mają zamiar dokonać transakcji. Odpowiednie narodowe organy bankowe i MBWG mogłyby naturalnie współpracować w wymianie i byłoby wskazane, aby cała wymiana i transfery były dokonane w rublach transferowych za pośrednictwem rachunków bieżących upoważnionych banków.

Wszystko wskazuje na to, że musi istnieć jakaś jedna właściwa relacja pieniądza krajowego w stosunku do waluty używanej w obrocie międzynarodowym, w tym przypadku do rubla transferowego. Relacja optymalna tj. taka, która z jednej strony nie hamuje eksportu, z drugiej zaś nie skłania do nadmiernego, nieuzasadnionego ekonomicznie ekspor-

¹⁸ Ibidem.

tu, tj. takiego eksportu, którego realizacja odbywałaby się w istocie kosztem gospodarki narodowej. Zewnętrznym sprawdzianem czy relacja ta jest właściwa czy też nie — jest relacja równowagi ogólnej bilansu płatniczego danego kraju wobec pozostałych krajów RWPG, nie zaś równowaga z każdym poszczególnym partnerem. Wbrew sugestywnej praktyce bilateralizmu oraz wbrew temu co się często pisze, stanem normalnym stosunków gospodarczych dwóch państw między sobą jest i powinien być stan nierównowagi, chodzi tylko o to, żeby zobowiązania danego kraju wobec wszystkich pozostałych partnerów obrotu równoważyły się z należnościami z ich strony. Nie chodzi bynajmniej o stan równowagi w każdym dowolnym okresie np. w obrębie miesiąca, kwartału czy nawet całego roku. Bywają bowiem sytuacje, w których właściwym dla danego kraju jest stan nierównowagi bilansu płatniczego. Np. kraj dokonujący wysiłków przyspieszonego rozwoju gospodarczego może w sposób uzasadniony korzystać z kredytów zagranicznych tzn. importować przez pewien czas więcej niż jest na razie w stanie równoważyć własnym eksportem.

Poziom równowagi nie jest obojętny dla gospodarki wewnętrznej kraju. Równowaga utrzymywana na zbyt niskim poziomie będzie oznaczała rezygnację kraju z korzyści, jakie czerpać można z międzynarodowego podziału pracy. Równowaga natomiast na zbyt wysokim poziomie dowodzi, że jest uzyskana za pomocą zbyt wyśrubowanego eksportu, odbywającego się kosztem kraju eksportującego.

Poziom zdrowej równowagi będzie z natury rzeczy wyższy dla kraju bardziej gospodarczo rozwiniętego, niż dla kraju słabo rozwiniętego, będzie też wyższy dla kraju bardziej zależnego od wymiany zagranicznej niż takiego, który z uwagi na swój obszar i zasoby naturalne może być bardziej samowystarczalny. Poziom równowagi będzie więc dla każdego kraju inny, zależny od warunków naturalnych danego kraju oraz od produktywności jego gospodarki.

Zadanie sprowadza się ostatecznie do zbudowania takiego mechanizmu wymiany zagranicznej między krajami socjalistycznymi, który by nie tylko zapewniał stan równowagi bilansu płatności bieżących tych krajów, ale żeby ponadto równowaga uzyskiwana była na właściwym poziomie.

Przezwyciężenie bariery „toważ za toważ” pozwoli na rozszerzenie obrotów międzynarodowych, co jest zupełnie oczywiste i nie wymaga udowodnienia, ale wprowadzenie w krajach socjalistycznych pieniądza spełniającego wymienione wyżej wymogi pozwoli uzyskać jeszcze coś więcej, a mianowicie umożliwi oznaczenie właściwego dla danego kraju, jego gospodarki pułapu importu i eksportu, i ochroni gospodarkę przed stratami wynikającymi tak z przekroczenia pułapu, jak i nieosiągnięcia pułapu. Pozwoli to na dość proste i łatwe określenie, czy w wymianie

z zagranicą znajdują się towary właściwe i czy handel ten przynosi zyski lub straty i jakie.

Aby przezwyciężyć istniejące bariery, potrzebne jest dokonanie istotnych zmian w regulacji gospodarki narodowej i międzynarodowej krajów socjalistycznych. Zmiany te naturalnie tylko wtedy spowodują aktywizację pieniądza, wzrost znaczenia finansów w rozliczeniach międzynarodowych, gdy będą służyć interesowi rozsądnej wielostronności. Do tego potrzebny jest proces ciągłego rozszerzania wzajemnych powiązań wynikający z współzależności poszczególnych kompleksów narodowo-gospodarczych i ich struktur. Wymaga tego obiektywna konieczność, połączenie materialnych i finansowych zasobów państw socjalistycznych w celu osiągnięcia wzrostu efektywności ekonomicznej i rozwiązania wielu narodowo-gospodarczych problemów osiągalnych tylko wspólnymi siłami krajów członków RWPG.

PROCESSES OF CHANGE IN MUTUAL FINANCIAL RELATIONS OF THE SOCIALIST STATES

Summary

The article presents a development of financial relations of the socialist states in the years of 1945–1963 and 1964–1982. Conditioning of the first period, forming and developing bilateral financial relations, is presented in the aspect of strong trends of protection of newly constructed industry, limited supply of export goods and inelastic demand on certain products. Circumstances of the second period which gave rise to technical and settling conditions for multilateral settlements are discussed in the latter part, they were not able to relieve a trade system of the socialist countries from the bilateral balancing.

Discussing a complex problem of efficiency of multilateral settlements, the author quotes opinions of international finances' specialists and researchers and seeks for new substantial and technical solutions in order to arrive to an agreement between principles of state controlled economy and demands of international trade in the aspect of settlements.

In the author's opinion, models of cash settlements between the socialist countries are unsatisfactory at their present stage. The author advocates that requirements of life have to be followed: the conditions of foreign trade are varying, world's economy is not static, supply of goods and services and demand are constantly fluctuating as well as world prices. It is therefore necessary to introduce a reasonable multilaterality of settlements making for stimulation of currency and increase of weight of finances in international settlements and in consequence- for multilateral balancing of trade turnover.

In view of the tendencies to isolate socialist countries in the foreign trade, the author emphasises the need to concentrate efforts to create better currency system which would, under the influence of developing CMEA cooperation, improve multilateral settlements.

Although payments turnover is functioning efficiently in the CMEA countries

by means of the transfer ruble, the article indicates that major problems in the trade between socialist countries are caused by the fact that each socialist state, in order to balance its foreign trade according to plan, establishes quotas, attempts at bilateral balancing of a foreign trade and links directly a volume of exports and imports of deliveries under contract.

Bilaterality understood in that way diminishes utility of transfer ruble and its flexibility in settlements and results in ruble's failure to perform its functions *in* the international trade. In the following remarks the author discusses the role of transfer ruble in settlements in socialist states as a product of the currency system of these states and of the principle of inconvertibility of national currencies, he is also trying to determine whether transfer ruble is a contractual unit of settlement predominated by elements of bilateralism or it is a type of international currency.

The author adopts a notion of transfer ruble as an international currency, in its narrow meaning, i.e. which is recognized solely by those states which had created it, as their common unit of account. The article attributes functions of money *sui generis* to transfer ruble: a scope *in* which the ruble can perform classical functions of money is described, as a standard of value, as a tender, as a means of accumulation of value. Various views of scientists and financial experts are quoted in this respect.

In conclusion, the author admits that transfer ruble is not an international currency in the wide meaning of this word and should be classed among extra-monetary units of settlement. Present forms of trade between socialist countries should be, in the authors opinion, altered to overcome a "product for product" barrier, to extend the trade turnover and to create a possibility of converting a value expressed in one currency into another currency. This requires the existence of real exchange rates and a national currency should act as a tender not only in the country but also abroad.

Estimating real financial relations of trade and settlements, the author speaks for improving the existing collective currency and elaborating a program in future aiming at introducing convertible currency of the CMEA states or, at least, a currency of partially limited convertibility.